

OVER DE OP JAVA LEVENDE ONDERSOORTEN VAN CYANODERMA MELANOTHORAX (TEMME.)

door

A. HOOGERWERF

In 1823 heeft Temminck onder de naam *Myiothera melanothorax* (Pl. Col., pl. 185) *Cyanoderma m. melanothorax* voor het eerst voor Java vastgesteld naar aanleiding van in West-Java (zonder nadere plaatsaanduiding) verzameld materiaal. In 1930 (Orn. Monatsber., vol. 38, p. 148/9) noemt Stresemann vijf exemplaren van deze timelia, afkomstig van Goenoeng Gedeh (West-Java) typische vertegenwoordigers van de nominaatvorm.

In 1918 werd door Robinson (Journ. Fed. Mal. States Mus., vol. 7, p. 236) de ondersoort *intermedia* afgesplitst n.a.v. te Sodong Gerok (Idjen Geb., Oost-Java) verzameld materiaal, waarbij volgens Kuroda (Birds of the Island of Java, vol. I, p. 284/5) de volgende diagnose werd gegeven.

„Intermediate between *Stachyris* (= *Cyanoderma*) *m. melanothorax* (Temme.) from Western Java and *St. m. baliensis* (Hartert) from Java (error for Bali). Differs from the former in having the middle of the breast sandy buff, uniform with the flanks, not white, and from the latter in having the chin and throat pure white, only very faintly tinged with buff. Outer webs of the primaries, decidedly richer brown than the back but not nearly so bright as the wing coverts”.

Vergeleken met de later door Stresemann (l.c.) afgesplitste ondersoort *albigula*, zou *intermedia* hiervan afwijken door zand-isabella-kleurig in plaats van grijsachtig wit borst-centrum.

De diagnose van de ondersoort *albigula*, die in 1930 door Stresemann werd afgesplitst n.a.v. materiaal afkomstig van Goenoeng Papandajan (West-Java) luidt als volgt:

„Drei Exemplare (1 ♂, 2 ♀♀) vom Papandajan wurden von mir in Berlin mit 1 Exemplar von G. Gedeh und von Mr. A. Goodson in Tring mit 4 weiteren Exemplaren von G. Gedeh, also typischen Vertretern von *C. m. melanothorax*, verglichen. Sie unterscheiden sich von den letzteren durch dunklere Oberseite, reiner graue Ohrdecken und eine nahezu rein

weisse Kehle (welche bei der Nominatform isabellfarben überlaufen ist)".

Tenslotte werd in 1935 (Bull. Br. Orn. Club, vol. 55, April 30, p. 136) door Neumann een vierde ondersoort beschreven onder de naam *C. m. mendeni* aan de hand van acht van Indramajoe (Noordkust van West-Java) afkomstige huidjes, waarbij de volgende diagnose werd gepubliceerd:

„Very distinct from the four hitherto described races of *C. melanothorax*, but nearest to *C. m. albigula* Stresemann from Mt. Papandajan (Orn. Monatsber., 1930, p. 148). The upper side is, however, lighter and olive without any reddish wash. The cap is much lighter than in any other race, almost sand-coloured. The throat is white as in *C. m. albigula*, with a slight grey wash. The underside below the black crop-bar is lighter grey. There is scarcely any indication of the yellowish-brown colour of the belly which is so strong in *C. m. melanothorax* and still remarkable in *C. m. albigula*. There is no difference in size".

Tevens maakt Neumann naast deze diagnose de volgende opmerking:

„Three specimens were compared with the types of *C. m. albigula* and with about twelve topotypical specimens of *C. m. melanothorax* from Mt. Gede near Buitenzorg and Mt. Pangerango. *C. m. intermedia* Robinson and *C. m. baliensis* Hartert were also compared in the Bird Room, British Museum (Natural History).

The population which occurs on Mt. Tjerimai, south of Cheribon, is somewhat intermediate between my race and *C. m. albigula*, but nearer to the latter".

As *Cyanoderma melanothorax* seems to be a very plastic species other races may still be expected on the extinct volcanoes of Eastern Java and, perhaps, in the forests of the south coast".

Resumeerend vatten wij hieronder de verschillen samen, die aanleiding vormden tot afsplitsing der drie hierboven genoemde ondersoorten.

Cyanoderma melanothorax intermedia:

Borst-centrum zand-zeemkleurig, gelijk aan de flanken en niet wit zooals bij de nominaatvorm het geval is; kin en keel zuiver wit, slechts in geringe mate zeemkleurig getint. Buitenvlaggen der primaire vleugelpennen rijker bruin dan de rug, maar niet zoo helder als vleugeldekveeren.

Cyanoderma m. albigula:

Onderscheidt zich van nominaatvorm door donkerder bovendeele, helderder grijze oor-dekveeren en ongeveer helderwitte keel (bij nominaatvorm met isabella tint bewasschen).

Cyanoderma m. mendeni:

Komt het meest overeen met ondersoort *albigula*, maar bovendeele lichter en olijfkleurig zonder eenige roodachtige tint. Kruin veel lichter dan van

eenige andere vorm, bijna zandkleurig. Keel wit als bij *albigula*, in geringe mate grijs getint. Onderdeelen lager dan de zwarte krop-band lichter grijs. Nauwelijks eenige aanduiding van geelachtig bruin op buikstreek, welks tint zoo sterk is bij de nominaatvorm en ook opgemerkt wordt bij *albigula*.

? *Cyanoderma melanothorax* subspec. (Tjerimai-materiaal):

Intermediair tusschen *mendeni* en *albigula*, maar staat vermoedelijk dichter bij *albigula*.

Aan de hand van het in het Buitenzorgsche Museum beschikbare balgmateriaal (27 stuks) van deze soort hebben wij de bevindingen van Robinson, Stresemann en Neumann, die resulteerden in de afsplitsing der hierboven genoemde ondersoorten, getest, waarvan wij de uitkomsten hieronder samenvatten.

Cyanoderma melanothorax intermedia Robinson.

Tien exemplaren (5 ♂, 5 ♀) van de nominaatvorm werden vergeleken met zeven van Oost-Java afkomstige balgen; van deze laatste voorwerpen zijn er vier afkomstig van het Idjen-Hoogland, één van het Tengger-complex en twee uit de laagvlakte van Soerabaja (Sidoardjo).

Deze zeven Oost-Java huidjes hebben gemiddeld inderdaad een iets donkerder borst-centrum, echter bij drie exemplaren zeer onopvallend en nauwelijks of niet verschillend van typische *melanothorax*-exemplaren, zoodat dit, hoewel naar onze meening zeer zwakke, kenmerk wel geaccepteerd mag worden. Het centrale deel der borst is echter bij geen der zeven onderzochte balgen gelijk getint aan de flanken, zooals Robinson meedeelt, maar steeds lichter, bij vier exemplaren zelfs belangrijk lichter.

Geen dezer huidjes toont een beslist zuiver witte kin en keel; slechts in drie gevallen kan alleen het centrale deel dezer deelen aanspraak maken op deze benaming en zijn overigens vrij sterk zeemkleurig getint, met welke laatste kleur bij de overige vier balgen de geheele kin en keel „bewasschen” zijn. De gemiddelde tint dier deelen verschilt bij deze zeven huidjes beslist niet van die van tien West-Java exemplaren waardoor dit kenmerk n.o.m. onmogelijk als verschilpunt gehandhaafd kan blijven.

Verder deelt Robinson mede, dat de vleugelpennen bij *intermedia* rijker bruin zijn getint dan de rug, maar niet zoo helder zijn als de vleugeldekveeren, hetgeen inderdaad juist is, maar dit geldt eveneens t.a.v. de nominaatvorm.

Een kenmerk, dat wij meenen te zien en waarop Robinson niet wees is gelegen in de belangrijk bruinere tint van den geheelen vleugel bij de nominaatvorm, meer olijfbuin op de pennen en meer roodbruin op de dekveeren, hoewel ook dit als een zwak kenmerk dient te worden aangemerkt. Met uitzondering van de beide Sidoardjo-huidjes hebben de Oost-Java vogels

bovendien minder bruin in de olijfkleurige bovendeelen en missen deze vijf huidjes de donker roodbruine tint van den bovenkop, die bijna alle door ons onderzochte West-Java exemplaren hebben en soms in belangrijke mate, terwijl misschien de lichte superciliaarstreep bij West-Java vogels gemiddeld helderder tot uiting komt dan bij exemplaren van Oost-Java.

De beide van Sidoardjo afkomstige huidjes trekken in tint der vleugels en bovendeelen meer naar West-Java vogels, hetgeen vooral ten aanzien van den bovenkop kan worden gezegd, die een zeer duidelijke roodbruine tint draagt waar de overige vijf Oost-Java vogels olijfkleurig zijn, niet merkbaar verschillend van overige bovendeelen. Bij deze beide balgen is de superciliaarstreep buitengewoon flets en ontbreekt bovendien het zwart op de bovenkop, dat alle andere door ons onderzochte balgen dezer soort op de basis-veeren der bovensnavel en (in mindere mate) langs de kruin-flanken dragen.

Aan de hand van deze beide huidjes (bovendien reeds verzameld in 1892), lijkt het ons echter niet verantwoord om over te gaan tot afsplitsing van opnieuw een nieuwe ondersoort, maar wij achten het zeer waarschijnlijk, dat daartoe aanleiding zal bestaan aan de hand van een studie van meer materiaal uit Oost-Java's Noordelijke laagvlakte.

Met het oog op het bovenstaande lijkt het ons wel verantwoord *C. m. intermedia* te handhaven, waarbij echter zij opgemerkt, dat het door ons onderzochte materiaal ons aanleiding geeft deze vorm als een „zwakke ondersoort” te beschouwen, ook al zouden de door ons genoemde kenmerken constant blijken te zijn.

Cyanoderma melanothorax albigula Stresemann.

Twee door ons onderzochte balgen, afkomstig van de onderneming Tjikadjang, Bandjarwangi, gelegen tegen de helling van de Goenoeng Tjikoeraï op ongeveer 15 km ten Oosten van Goenoeng Papandajan, behooren n.o.m. tot de ondersoort *albigula*, hetgeen eveneens gezegd mag worden t.a.v. één balg verzameld in de laagvlakte bij Bandjar, ongeveer 70 km ten Oosten van deze berg gelegen. De huidjes toonen echter geen van drie donkerder bovendeelen dan die van den nominaatvorm, maar zijn integendeel eerder lichter en minder bruin getint waardoor deze deelen meer overeenkomst toonen met die van Oost-Java vogels, waarmede zij ook door de minder bruine tint van den bovenkop (bij de Bandjarwangi-vogels) overeenkomen.

De helderder grijze oordekveeren en ongeveer witte keel toonen de beide Bandjarwangi-vogels vrij duidelijk, maar de kleur van de oorstreek stemt bij het Bandjar-huidje meer overeen met die van typische *melanothorax*-

exemplaren, terwijl ook kin en keel opvallend zeemkleurig zijn getint. Het feit, dat wij het Bandjar-balgje toch bij *albigula* trekken vindt zijn oorzaak in de geheel andere tint der flanken en lagere onderdeelen, die bij alle door ons onderzochte *melanothorax*-huidjes veel meer olijfbruin zijn getint dan bij *albigula* waar de kleur meer olijfgrijs is, hierdoor zeer opvallend verschillend van de nominaatvorm.

Indien typische *albigula*-balgen, die wij helaas niet ter beschikking hebben, deze opvallend verschillend getinte onderdeelen (in de diagnose wordt hiervan met geen enkel woord melding gemaakt) niet gemeen hebben met deze drie huidjes dan zal het aan de hand van een studie van meer materiaal wellicht duidelijk worden, dat naast *albigula* — voorop gesteld, dat deze een goed van *melanothorax* te onderscheiden ondersoort vormt —, een tweede vorm leeft in Zuid-Oostelijk West-Java, onderscheidbaar van *melanothorax* en *albigula* door iets lichtere bovendeelen en door lichtere, meer olijfgrijs in plaats van olijfbruin getinte lagere onderdeelen.

Deze beide Bandjarwangi-huidjes verschillen duidelijk van twee balgen verkregen te Kawan-Kamodjon, dat langs de Goenoeng Goentoer is gelegen, plus minus 30 km ten Noorden van de Papandajan, die door de donkerder tint der lagere onderdeelen, bruinere bovendeelen en kruin en minder heldere oorstreek bij de nominaatvorm kunnen worden gerekend. Hetzelfde kan worden opgemerkt ten aanzien van twee balgen afkomstig van Goenoeng Andir nabij het ongeveer 75 km ten Noord-Westen van het in de Zuid-Preanger liggende Tjibeber.

Cyanoderma melanothorax mendeni Neumann.

Geen materiaal in Museum aanwezig.

Cyanoderma melanothorax subspec.?

Neumann veronderstelt (vide hierboven), dat de op Goenoeng Tjerimai levende vogels van deze soort het midden houden tusschen de ondersoort *albigula* en de in de Indramajoe-laagvlakte levende *mendeni*, maar een door ons onderzocht huidje in de Museum-collectie, afkomstig van deze berg, evenals twee balgen verzameld langs de helling van Goenoeng Slamet (Midden Java), behooren eerder tot de nominaatvorm met een *albigula*-inslag op de oordekveeren, omdat de bovendeelen niet lichter zooals bij *mendeni* het geval zou zijn, maar eerder donkerder en ook bruiner zijn dan bij *albigula* en de kleur der lagere onderdeelen meer trekt naar die van den nominaatvorm. Ook kin en keel verschillen in tint niet van die bij *C. m. melanothorax*, zoodat wij geneigd zijn deze balgen bij deze laatste in te deelen, ook al ten gevolge van de uitgesproken roodbruine tint op de bovenkop en de duidelijke superciliaarstreep.

Tenslotte zij nog meegedeeld, dat de maten der door ons onderzochte balgen geen aanleiding geven daarop eenigerlei conclusie te grondvesten met betrekking tot verschillen in de hierboven besproken ondersoorten. Het hieronder gepubliceerde staatje moge dit demonstreeren.

- C. m. melanothorax*: Vleugel: (♂) 56.5-61.1 mm.
 (♀) 54.1-56.7 mm.
C. m. melanothorax (?) (Gn. Tjerimai en Gn. Slamet):
 Vleugel: (♀) 57.5 mm.
 (♂) 58 en 58.4 mm (Slamet)
C. m. intermedia: Vleugel: (♂) 57.8 en 57.9 mm.
 (♀) 55.7 en 58 mm.
 (ex lit.) (♀) 57 en 60 mm.
C. m. subsp. (?) (Sidoardjo, O. Java):
 Vleugel: sexe? 55.2 en 58.7 mm.
C. m. albigula: Vleugel: (♂) 53.4 mm.
 (♀) 56.7 en sexe? 55.1 mm.
C. m. mendeni (ex lit.): Vleugel: (♀) 56-58 mm.
 (♂) 59 mm.

Ook de snavelengte biedt oogenschijnlijk geen standvastige verschillen met uitzondering der drie hierboven besproken tot *albigula* gerekende huidjes, afkomstig van Bandjarwangi en Bandjar, die gemiddeld de kleinste snavel hebben van alle onderzochte balgen, echter zoo onopvallend, dat het niet wel in maten uit te drukken is.

Het bovenstaande geeft ons aanleiding bij de beoordeeling der verschillende vormen van *Cyanoderma melanothorax* de aandacht te vestigen op de volgende verschilpunten waarin mogelijk vollediger en betere kenmerken kunnen worden gezien dan die in de diagnosen vermeld.

Cyanoderma m. intermedia.

Algemeene tint der vleugels minder bruin dan die bij de nominaatvorm, terwijl ook de olijfkleurige bovendeelen gemiddeld waarschijnlijk minder bruin bevatten, hetgeen vooral tot uiting komt op de kruin, die niet belangrijk verschillend van rest der bovendeelen is getint; superciliaarstreep misschien gemiddeld minder goed ontwikkeld dan bij West-Java balgen. Borst iets donkerder dan bij huidjes behoorend tot de nominaatvorm, maar centrale deel toch steeds lichter dan flanken. Lagere onderdeelen ongeveer getint als die bij de ondersoort *melanothorax*, maar wat minder bruin.

Cyanoderma m. albigula.

Deze ondersoort toont op de bovendeelen meer overeenkomst met *inter-*

media dan met huidjes behorend tot de nominaatvorm t.g.v. het minder bruin daarin, vooral op kruin, stuit en bovenstaart-dekveeren. Oordekveeren helderder grijs dan die bij nominaatvorm en *intermedia* en kin en keel misschien gemiddeld iets lichter. Flanken en lagere onderdeelen belangrijk lichter dan die bij nominaatvorm, die olijfgrijs i.p.v. olijfbruinachtig getint zijn zooals bij deze laatste.

Cyanoderma m. mendeni.

Geen materiaal onder het oog gehad, maar afgaande op de door Neumann gegeven diagnose zijn wij geneigd deze ondersoort als een buitengewoon zwak ras te beschouwen niet of zeer onopvallend verschillend van *albigula*. Neumann beschreef dit nieuwe ras aan de hand van een vergelijking van slechts drie huidjes met een even klein aantal balgen van *albigula*.

Cyanoderma m. subsp. (?) (Tjerimai en Slamet-materiaal; 1 en 2 balgen).

Intermediair tussen nominaatvorm t.g.v. donkere en bruine bovendeelen, nogal intensieve roodbruine tint op de kruin, duidelijke oogstreep en vrij donkere lagere onderdeelen en *albigula* door heldere tint der oordekveeren.

Meer materiaal is echter beslist noodig om afsplitsing te rechtvaardigen.

Cyanoderma m. subsp. (?) (Sidoardjo-materiaal; 2 balgen).

Afwijkend van drie door ons uit het gebergte van Oost-Java verkregen huidjes van *intermedia* door buitengewoon fletse superciliaarstreep, opvallend roodbruin getinte kruin en verschillend van overige ondersoorten door gemis aan zwart op voorkop en kruinflanken. Tint van bovendeelen en vleugels trekt meer naar die bij West-Java vogels. Meer materiaal dient ook in dit geval beschikbaar te zijn om na te gaan of bovengenoemde verschillpunten constant zijn om afsplitsing te rechtvaardigen.

Bij een critische bestudeering van het *Cyanoderma*-materiaal komt het ons voor, dat de tint der bovendeelen met uitzondering van de bovenkop bij vogels afkomstig van hetzelfde gebied dermate kan uiteenloopen, dat het geen aanbeveling verdient bij de afsplitsing van ondersoorten aan ondergeschikte verschillen daarin een zoo belangrijke plaats in te ruimen als door Stresemann en Neumann werd gedaan, hetgeen vermoedelijk eveneens kan worden gezegd t.a.v. de kleur van kin en keel, ook al hebben ook wij ons hierboven laten verleiden zulke verschillen als kenmerk te aanvaarden bij de beoordeeling van het gebezigde materiaal.